

Yayın Geliş Tarihi: 12.10.2017
Yayına Kabul Tarihi: 08.06.2018
Online Yayın Tarihi: 17.08.2018
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.343140>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 20, Sayı: 2, Yıl: 2018, Sayfa: 233-251
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

DOĞAN AVCIOĞLU VE ORTA ASYA TÜRKLERİ¹

Ahmet Aykut ALTAY*

Öz

Doğan Avcıoğlu gerek Yön Dergisi'ndeki yazıları gerekse de kitapları aracılığıyla Türkiye sol literatürüne önemli katkılar sağladı. Hem ileri sürdüğü makro tarih tezi hem de hayatı boyunca arkasında durduğu politik gündemi ile sıkça anıldı; sıkça da eleştirildi. İdris Küçükömer, Niyazi Berkes veya Behice Boran gibi çağdaşı olan diğer düşünürlerle sürekli karşılaştırılan Doğan Avcıoğlu'nun zinde kuvvetleri, iktidara gelişin yönteminden çok iktidara gelenin özelliklerini önemsemesi veya prekapitalist üretim düzeni gibi kavramları sıkça tartışıldı. Ne var ki, Doğan Avcıoğlu'na yakınlığı ile bilinen 9 Mart 1971 askeri darbe girişiminin başarısız olmasıyla kendini daha çok tarih araştırmalarına veren Avcıoğlu'nun Orta Asya Türkleri ile ilgili düşünceleri çok fazla irdelenmedi. Bu çalışmada, Avcıoğlu'nun Orta Asya Türkleri ile ilgili fikirleri metin analizi yöntemi kullanılarak incelenecek ve bu çalışmalarının Avcıoğlu'nun ileri sürdüğü makro tarih tezine katkıları yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yön Dergisi, Orta Asya Türkleri, Askeri Demokrasi, Askeri Darbe, Sosyalizm.

DOĞAN AVCIOĞLU AND CENTRAL ASIAN TURKS²

Abstract

Doğan Avcıoğlu has made great contributions to Turkish leftist literature with his articles and books. His macro history thesis and political agenda he backed during his lifetime are discussed and criticised a lot. He is compared with theorist like İdris Küçükömer, Niyazi Berkes and Behice Boran and his mostly used terms like “robust forces”, “precapitalist production order” or his favoring of characteristics of actors

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Altay, A. A. (2018). Doğan Avcıoğlu ve Orta Asya Türkleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2), 233-251.

¹ Bu makale yazarın “Doğan Avcıoğlu'nun Tarihçilik Anlayışı” adlı yüksek lisans tezinin (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017) ikinci kısmından faydalanılarak türetilmiştir.

* Araş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ahmetaykutaltay@akdeniz.edu.tr

² This research article is derived from the second part of author's master's thesis named “Doğan Avcıoğlu'nun Tarihçilik Anlayışı” (Akdeniz University, Graduate School of Social Sciences, 2017).

coming to power rather than how they ended up in power have resulted in fierce discussions. He spent most of his time with history studies after 9 of March 1971 failed coup attempt which had close ties to Doğan Avcıoğlu and his circle. His ideas about Turks in Central Asia is rarely mentioned in literature. In this study, his ideas about Turks in Central Asia are examined by using content analysis and contribution of his study of Turks to his macro history thesis will be interpreted.

Keywords: *Yön Journal, Central Asian Turks, Military Democracy, Coup D'etat, Socialism.*

GİRİŞ

1960'lı yıllar Türkiye solunda oldukça ateşli tartışmalara sahne oldu. Sol teorisyenler ülkenin geri kaldığını düşünüyordular. Onlara göre ekonomik olarak bağımsız değildi ülke. Sanayi gelişmemişti. Feodalite özellikle ülkenin doğusunda hala canlılığını korumaktaydı. Kapitalizme tam geçilemediği gibi, demokrasi de ülkede tutunamamıştı. Ne çok partili yaşama geçiş ne de tek parti döneminde yaratılmaya çalışılan burjuva sınıfı demokrasiyi ülkeye yerleştirememişti.

Bu durumun nedenlerini araştırmak ve de olası çözüm yöntemlerini belirlemek adına pek çok teorisyen çeşitli tezler ileri sürdüler. Temelde bunlar Yön Hareketi, Milli Demokratik Devrim (MDD) ve Türkiye İşçi Partisi (TİP) çatıları altında toplandılar. Bu yoğun tartışmalar Osmanlı'nın toprak düzeni, feodal üretim - Asya Tarzı üretim, köylünün tımarlı sipahi olan ilişkisi, artı ürünün sahibi, yürütülmesi gereken strateji gibi pek çok alt tartışmalara da sebebiyet verdi. Sınıfların durumu, bilinç seviyesi, birbirleri ile ilişkileri, devrimin hangi aşamada olduğu ve ittifak kurulabilecek sınıfların belirlenmesi gibi noktaları netleştirmek adına bu tartışmalar gerekli idi.

Milli Demokratik Devrimciler, Yöncüler ile yakın ilişki içindeydiler. İki grup da öncü sınıf olarak asker ve sivil askeri zümreleri görmekteydi. İşçiler, öncülük edecek bilinç seviyesinde değillerdi. (Belli, 1966: 12) Buna rağmen Türkiye İşçi Partisi ülkenin görece sanayileşmesi sonucu oluşan işçi sınıfının öncülük edebilecek bilinç ve seviyede olduğunu düşünmekteydi. (Bora, 2017: 615) Gereken devrim sosyalist devrim idi. MDD ve Yön ise, ülkede feodal ilişkiler çözülmemişken, var olan tek çatışmayı proleter – burjuva çatışması olarak görmenin bilimsel sosyalizme ters olduğu kanaatindeydi. Burjuva devrimi bitmemiş iken, gereken sosyalist devrim değil, milli demokratik devrim idi. (Belli, 1970: 31)

Doğan Avcıoğlu, bu tartışmalarda temel köşelerden birine sahipti. İleri sürdüğü tezleri, prekapitalist üretim tarzı ya da zinde kuvvetler gibi terimleri yıllarca tartışıldı. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilerlemeci olarak görülen pek çok adımı –Sened-i İttifak ve Tanzimat yenilikleri- eleştirmesi oldukça ateşli tartışmalara sebebiyet verdi. (Avcıoğlu, 1976: 72) Asker arasında oldukça popüler olan Avcıoğlu, asker tarafından eserleri okunmasa eksik görülecek seviyede etkili

idi orduda (Ersan, 2013: 24). Etkisi giderek artan Yön, özellikle hava kuvvetlerinde taraftar kazanmıştı. 9 Mart 1971'de Yön'e yakın askerler, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un da katılımıyla darbeye niyetlendi. Ne var ki, devamında gelen tereddütler ve diğer kuvvetlerin desteğinin alınmaması sonucu darbe girişimi başarısız oldu. Bu durum Avcıoğlu için, tezlerini gözden geçirme sebebi idi. Başarısız olunduysa, bunun sebebini yine tarihte aramaya başladı. Orta Asya Türkleri'ne kadar uzanan tarih araştırmalarına böyle karar verdi. Bu çalışmada da öncelikle Yön Hareketi ve Avcıoğlu'nun görüşleri aktarılacak ardından da Avcıoğlu'nun Orta Asya Türklerine yönelik görüşleri ekonomi, aile yapısı ve kadının yeri, idari yapı ve din ve inanış gibi alt başlıklarda irdelenecek ve bu görüşlerin ilk kısımda aktarılan Avcıoğlu'nun makro tarih tezine getirdiği katkılar incelenecek.

YÖN HAREKETİ

Türkiye'de sol hareketler özellikle 60'lı yıllarda canlanıp çeşitlense de; bu hareketleri 60'lı yıllardan başlatmak elbette ki doğru olmaz. Erken Cumhuriyet dönemine, hatta Osmanlı dönemine kadar uzanan bir sol gelenek, Türkiye siyasetinde daima yer almıştır. Hüseyin Hilmi, Osmanlı Sosyalist Fırkası ile; Mustafa Suphi de Türkiye Komünist Partisi ile Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde sol hareketin önde gelen isimleri olmuşlardır. 1960'lı yıllara kadar gerek legal gerekse illegal olarak sol hareket Türkiye Komünist Partisi'nin çatısı altında olmuştur demek yanlış bir çıkarım olmaz. 60'lı yıllarla beraber, eski kuşak ile yeni kuşak sosyalistler bir araya gelmiş; ne var ki yöntem, teori ve öncülük etme konularında da aralarındaki farklılıklar gün yüzüne çıkmıştır. Ülkenin, kapitalistleşme aşamasını geçtiğini ve artık bir sosyalist devrime ihtiyaç duyduğunu düşünenler ile; burjuva devrimi ve kapitalistleşmenin gerçekleşmediğini; bu sebeple ilk aşamada burjuva devrimini ardından sosyalist devrimi yapmanın gerektiğini düşünenler iki ayrı temeli oluşturdular. İlk grup Türkiye İşçi Partisi'nin çatısı altında örgütlenirken; ikinci grup –ki bu gruba Milli Demokratik Devrimciler (MDD) denir- daha çok silahlı mücadele alanında faaliyet göstermişlerdir. Ne var ki MDD de kendi arasında yöntem ve öncülük açısından ayrıma düşmüş; Mihri Belli, Hikmet Kıvılcımlı, Doğu Perinçek, Mahir Çayan ve Deniz Gezmiş temel belli başlı fraksiyonların liderleri konumuna gelmişlerdi. Atılğan şöyle açıklar farkları:

“Yön Hareketi ve MDD kuramcılarının fikirlerine yön veren, doğrusal tarih kavrayışıydı. Tip ise tarihi doğrusal bir gelişme çizgisi olarak kavramıyordu. İkinci fark, emperyalizm kavrayışıydı. Yön Hareketi ve MDD emperyalizmi dışsal bir olgu olarak görüyordu; Tip ise, içsel. Üçüncü fark, kalkınma sorununa yaklaşımla ilgiliydi. Yön Hareketi ve MDD, kalkınmayı milli sanayinin kuruluşunun, kapitalizme özgü sınıfların ortaya çıkışının, sosyalizm zeminini hazırlamanın bir yolu olarak görüyorlardı; onu antikapitalist bir perspektifle kavramıyorlar, milli

burjuvazi de dahil tüm yerli sınıfların bir işi olarak kurguluyorlardı. TİP'in kalkınma kavrayışı ise emekçi sınıfların doğrudan yürüttükleri kapitalizmi aşma hedefine dayanıyordu.” (Atılğan, 2009:18)

Yön Dergisi de bu ortamda Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluşundan kısa süre sonra yayın hayatına başladı. 60 Darbesini yapanların gereken adımları atmadıklarının düşünülmesi de Yön Hareketi'ne ilham veren bir başka nedendi:

“1961 Seçimlerinin sonucunda Anayasayı yapanlar büyük bir hayal kırıklığı yaşadı. Türkiye'nin demokratikleşmesine, toplumsal gelişmesine büyük katkı sağlayacak bir atılım yarım kalmıştı. Bir kin ya da öç duygusu biçiminde sonuçlanan seçimler sonucunda yaşanan hayal kırıklığı Yön 'ün çıkışını sağladı.” (Eroğul, Ertuğrul, Esen, Sağlam, & Sevinç, 2009: 110)

Doğan Avcıoğlu'nun başyazarlığını yaptığı derginin ilk sayısı 20 Aralık 1961 tarihinde çıktı. Beş buçuk yılda toplam 222 sayı çıkacak olan dergi, kendisine haftalık gazete demeyi tercih ediyordu. 5 Haziran 1963 tarihli 77. Sayıdan itibaren 14 ay süreyle Sıkıyönetim Komutanlığınca kapatıldı. (Çarık, 2016: 277) Derginin kapak tasarımına bakarsak sarı bir arka plan üzerine büyük harflerle Yön yazarken, sol altta yıl ve sayı numarası, tam alt ortada tarih ve sağ altta da fiyatı yazmaktadır. 78. sayıda kapatılan dergi, belli bir süre sonra tekrar aktif olmuş; ne var ki tirajı yarıdan fazla düşmüştür. Kapatılmadan önce otuz bin olan derginin tirajı bu sürecin ardından on bine kadar düşmüştür. Yukarıda sözü edilen fraksiyonların yanında sosyal demokratlara da sayfalarında yer vermişlerdir. “Bu durumu, anılan kişilerin Yöncü tezleri bütünüyle benimsedikleri şeklinde değerlendirmek yerine, Yön 'ün kendi deyimiyle statükoya karşı çıkan herkese sayfalarını açması olarak yorumlamak gerekir.” (Özdemir, 1986: 61) Doğan Avcıoğlu öne çıkan figür de olsa; İlhan Selçuk, Mümtaz Soysal ve İlhami Sosyal da derginin önde gelen devamlı yazarlarından olmuştur. Hatta bu yazarlardan bazıları belli sayılarda başyazarlık da yapmışlardır. Uzun yıllar sosyalizmin bayraktarlığını yapan Yön Dergisi ilk çıktığı zamanlarda sosyalizm kelimesini kullanmaktan çekinmişti:

“İlk sayıda doğrusu sosyalizm diye çıkmaktan çekinilmişti. İlk sayıda "Yeni Devletçilik" kullanılmıştı. Bir “askeri dönem” henüz bitmişti, dolayısıyla sosyalizm bayrağı ile çıkılması belki yanlış olabilirdi. Derginin mutlaka yaşatılması isteniyordu. Sosyalizm sözcüğünün kullanılması için 1. sayıdan sonra altı sayı beklendi” (Eroğul, Ertuğrul, Esen, Sağlam, & Sevinç, 2009: 110)

“Fiyat politikası konusunda uzunca bir süre istikrarını koruyan Yön, 78. Sayısında fiyatını arttırmak durumunda kaldığını ifade ederek, okuyucularından anlayış beklemiştir.” (Çiçek, 2016: 44)

Yön Dergisi, 1930'larda çıkan Kadro Dergisi ile uzun süre kıyaslanmış –ki kendileri benzemedikleri yönünde açıklamalar yapmışlardır- ve benzerlikleri bulunmaya çalışılmıştır. Yazar kadrosuna baktığımızda ise Şevket Süreyya Aydemir'in her iki dergide de yazar bir isim olduğunu görürüz. Hatta kendisiyle

27. sayıda Kadro Hareketi ile ilgili bir röportaj da yapılmıştır. Korkut Boratav, Haldun Gülalp, Ömür Sezgin ve Melih Cevdet Anday gibi isimler Yön Hareketini, Kadro Hareketinin devamı ve Sultan Galievçiliğin temsilcisi olduğu yönünde fikir beyan etmişlerdir. (Balta, 2002: 172) Tanıl Bora da Kadro ve Yön benzerliğine değinir:

“Tamamen ekonomizme indirgenmiş bir tarihsel materyalizm ilhamı, planlama-kalkınma-sanayi tutkusu- salt iktisadi değil topyekun devletçilikleri, emperyalizme karşı Batı-dışı dünyayla kader ortaklığı duygusu, Kemalizm’i biz özgü sosyalizm yolu olarak görme eğilimi müşterektir.” (2017: 612-613)

Elbet bunun yanında farklılıklarını da belirtmekte fayda vardır. Kadro dergisi iktidara yakın ve ona bir çerçeve çizmeye çalışan bir hareket iken, Yön Hareketi bir muhalefet hareketidir.

İlk sayısında bir bildiri de yayınlayan dergi, bu bildiride demokrasiye geçebilmek için öncelikle işsizlik, yoksulluk gibi sorunların çözülmesi gerektiğini; zira kitlelerin hayatta kalma güdüsünün iyi yönetilme güdüsüne ağır bastığını ileri sürmüştür. Belirtilen sorunların da ekonomide devletçilik ve kooperatifçilik ile çözüleceğini belirtmişlerdir. Yapılacak olan bu ekonomik atılımın eğitim atılımıyla da tamamlanması gerektiğini eklemişlerdir. 1042 kişi bu bildiriye imzalamışlardır. “1042 kişinin 992’si (%94) erkek, 62’si (%6) kadındır.” (Özdemir, 1986: 53)

Yön Dergisi henüz yeni çıktığında savunduğu düşünceler iş çevrelerini rahatsız etmiş, yazarları bizzat Ankara Sanayi ve Ticaret Odası tarafından komünistlikle suçlanmış; Yöncülerle mücadele için fon ayrılıp, karşıt tezleri savunacak bir dergi kurulmuştur. (Atılğan, 2002a: 142)

Yön Dergisi’nin siyasal yelpazedeki yeri tartışmaları günümüzde hala devam etmektedir. Kemalizm’e yönelik eleştirileri de olsa; ona duydukları sempati, sosyalizme yakın durumdaki devletçilik anlayışları ve TİP’e getirdikleri eleştiriler bir arada düşünüldüğünde, Yön’ü net bir şekilde isimlendirmekte zorluklar yaşanıyor. Kemalizm’i ve sosyalizmi bir araya getirmeye çalışan bir dergi/hareket olarak genelde bahsedilir. Altun, Kemalizm ve Yön ilişkisi için şöyle bir ifade kullanır: “Yön dergisi, 1932-1935 yılları arasında çıkan Kadro dergisine benzer bir biçimde, Kemalizm’i dönemin şartlarına göre yeniden yorumlama girişimi olarak okunabilir.” (Altun, 2004: 559) Özdemir ise, Yöncülere sosyalist demenin ılımlı, komünist demenin sert kaçacağını ileri sürmektedir. (1986: 20) O dönem Mısır ve Cezayir’de görülen milliyetçi devrimci kalkınmayı benimsemiş Afrika Sosyalizmine eşdeğer gören fikirler de mevcuttur. (Özdemir, 1990: 213) Tanıl Bora ise Yön’ün amacının Kemalizm’i sosyalizme nakletmek olduğunu belirtir:

“Yön, açıkça Kadro’nun izindeydi. Kemalizm’in üstyapıcı (eğitimci-kültürcü) inkılapçılığını altyapıcı (iktisadi) devrimcilikle dönüştürerek, onu sosyalizmin basamağı yapmak istiyordu. Yön’cülere göre Türk milli kurtuluş devriminin zaten taşıdığı sosyalizan potansiyel, iktisat

konularındaki bilgisizlik ve komprador-ağalara (ayrıca Babıali ve yozlaşmış aydınlara) teslimiyet nedeniyle heba edilmiş, karşı-devrim galebe çalmıştı. O sıralar eksik olan işçi sınıfı şimdi oluşma yolundaydı ama cılız ve eğitimsizdi; dolayısıyla Yön milli devrimi başlatmak için Kemalist asker-sivil aydın zümrenin zinde kuvvetine yaslanmak gerektiğini düşünüyordu. Yön'ün yaptığı, Kemalizm'in ikameci ve vesayetçi ruhunu, zaten hızlı bir kalkınma ve çağdaşlaşma yolu olarak mütalaa ettiği sosyalizme nakletmektir." (2017: 165)

Net bir şekilde söyleyebileceğimiz ise, Yöncülerin ekonomide devletçi geleneğin ateşli taraftarları olduklarıdır. Bununla birlikte Yöncüleri sınıflar üstü bir iktidar mücadelesine yönelten de Mustafa Kemal'in başlattığı devrimci hareketin akıbetinin ihtilalci kadro arasındaki bazı kesimlerin kurnaz ve çıkarıcı çevreler tarafından kandırılmaları ve tarihin itici gücü gördükleri asker ve sivil aydınlara çelişki içine düşmeleri olmuştur. O zaman tarihin ilerici kesimi olan asker ve sivil aydınlar yeterince ilerici fikirlerin tesirine girerlerse tarihin akışı normal seyrine girecektir. (Atılğan, 2002b: 260)

Yön Hareketine dahil aydınların Gramscici bakış açısından geleneksel mi yoksa organik aydın mı oldukları konusuna değinecek olursak, ne burjuva sınıfı ne de işçi sınıfı ile ilişkiye girmek gibi niyetleri olmaması ve de kendilerini toplumsal sınıfların üstünde görmeleri kendilerini geleneksel aydın olarak değerlendirmemize neden olmaktadır. Sınıflandırmada yaşanan bu zorluklardan ötürü Yön Hareketi'nin belli başlı konulardaki fikir ve tezlerinin ele alıp irdelenmesinin daha doğru olduğu kanaatindeyim.

Kalkınma

Yön Hareketi'nin en temel kaygılarının başında ülkenin kalkınmasının geldiğini söylemek yanlış olmaz. Ülkenin kalkınmasının çok net bir şekilde devletçi politikaların uygulanmasına bağlı olduğunu belirten hareket; kalkınmanın liberal versiyonlarına da şiddetle ve katıksız bir şekilde karşı çıkmaktadır.

"Bu noktada çıkış bildirisinde de belirttiği gibi Yön Hareketi, özel teşebbüsün mutlaka verimli, devlet teşebbüsünün de mutlaka verimsiz olduğu şeklindeki yaygın düşüncenin, sağlam delillere dayanmayan ve geniş bir propaganda ile beslendiğini düşünmektedir." (Çiçek, 2016: 142)

Kalkınmanın öncülüğünü ise giderek bilinçlenen bir köylü ya da işçi sınıfına değil, ordu ve memurlara verir; "Bu işler, ancak memur ve ordu devletçiliğinin yürütebildiği kadar oluyordu." (Berkes, 1966: 9) Zira işçi sınıfı Türkiye'de asla sosyalizmin etkisi altında olmamıştı ve TİP'in kuruluşu da bunu değiştirmede. Kalkınma sorunu aşılsa, buna uygun olarak demokrasi gibi diğer sorunlar da çözülecekti. "Devletçilik ile demokrasi arasında pozitif bir ilişki kurulan bildiride devletçilik, demokratik rejimin sadece bir şekilden ibaret kalmasını önleyip, demokrasinin kütelere malolmasını sağlayacak temel müdahale vasıtası olarak tanımlanıyordu." (Şener, 2015: 83)

Yön Hareketi, kalkınmadaki başarısızlığın günah keçisini emperyalizm-ağa-komprador egemenliği olarak görürken, her aydının bu kesimlere ve kapitalizme yönelik tavır alması gerektiğini ileri sürerler. Geri kalmışlık ülkenin en büyük derdidir Yön Hareketi'ne göre "Açıkça anlamak gerekir ki, Türkiye'nin en büyük düşmanı, sınırlarına yığılmış ve harekete hazır bekleyen yabancı ordular değil, kendi içindeki açlık, işsizlik, topraksızlık, adaletsizlik, kısacası geri kalmışlık tehlikesidir." (Özdemir, 1986: 193) Bu sorunun çözümüne devletçilik reçetesini çıkaran Yöncülere göre, devletçilik sadece ekonomik değil, her sahayı içine alan bir nizam biçimi şeklini almalıdır. Zaten Atatürk ilkelerinin en önemlileri devletçilik ve halkçılıktır ki; bunlar da aslında sosyalist bir düzeni işaret etmektedir. Devlet bir kez daha aynı hataya düşmemeli ve ekonomik alanın önemli alanını kapitalizmi geliştirmek için değil –ki Batılı anlamda ülkede burjuvazi gelişse de, bu grup Batı'daki gibi gelişmenin önünü açmamış, geri kalmaya sebep olan gruplarla işbirliğine gitmiştir- ekonomik gelirin adil dağılımı için kullanması gerekmektedir. Atatürk'ün de çizdiği bu yol milli bir sosyalizm yoludur ve devletçilik sayesinde zamanla işçi sınıfı da güçlenecek, sosyalizme geçiş ve kalkınma el ele yürüyecektir. Kalkınma konusunda etkilendikleri bir isim ise Profesör Oscar Lange olmuştur:

"Yön çevresindeki aydınlar, Amerikan tarzı kalkınma modelini "kapitalist kalkınma metodu" olarak nitelemişler ve onu sürekli eleştirmişlerdir. Buna karşılık "kapitalist olmayan kalkınma metodu"nun gerekliliğinin altını çizen Yöncü aydınlar bununla Sovyet tarzı kalkınma modelini de kast etmezler. Yön'ün savunduğu kalkınma modelinin bu iki modelden "farklı" bir yol tuttuğu belirtilmelidir. Yön grubunun özellikle Oscar Lange'ın çerçevesini çizdiği bir kalkınma metodundan etkilendikleri söylenebilir. Lange'ın Kalkınma Yöntemleri isimli eseri Türkçeye de çevrilmiştir.⁸² Oscar Lange, sosyalist ekonomi kuramı üzerine önemli çalışmalara imza atmış, Polonya asıllı Amerikalı bir iktisatçıdır. Lange, ekonomik verimlilik konusunda yaptığı çalışmalarda sosyalist ekonominin kurulabileceğini ispat etmeye çalışmıştır. Chicago Üniversitesi'nde profesörlük ve İkinci Dünya Savaşının ardından da Polonya'da ekonomi bakanlığı yapan Lange, "pazar sosyalizmi" kuramını geliştirmeye çalışmıştır. Lange'a göre plancılar ve pazar arasında bir denge kurulmalı, pazarın verdiği sinyale göre plancılar hangi ürünün ne kadar ve hangi kalitede üretilmesi gerektiğini belirlemelidirler. Görüldüğü gibi Lange, ne liberal bir ekonomi, ne de Sovyetlerin temsil ettiği gibi bir ekonomi modeli öngörmektedir. Kısa zamanda Stalin'in Polonya ekonomisi üzerindeki "baskıcı" tutumu dolayısıyla bakanlıktan istifa eden ve temelde Amerikan ekonomisinin iyileştirilmesi tartışmalarında fikir üretmiş olan Lange, Yön dergisini çıkaranlar üzerinde etkili olmuştur." (Altun, 2004: 573)

Demokrasi

Yöncüler demokrasiye teorik olarak sıcak baktılar; zira onu ezilmişlerin,

hakkı yenenlerin sesini duyurma platformu olarak gördüler. Ne var ki çok partili sisteme ve genel oya dönük eleştirileri de vardı. Onlara göre her ne kadar devleti sadece milli güvenliği düşünen bir yapıdan, halkın taleplerine yanıt bulmaya çalışan bir yapıya da çevirse; genel oy ile gericilerle işbirliği yapan gruplar azınlıkta kalan aydın ve okumuş kesime üstün geldiler; bu da eşraf demokrasisi dediğimiz yapıya yol açtı. Yani Yöncülere göre genel oy ile yapılan seçimler halkı, halkçılarla karşı karşıya getirmekteydi. (Avcıoğlu, 1963: 3) Levent Köker'in de belirttiği gibi halkoyu ile seçilenlere yönelik bir güvensizlik söz konusu idi:

“Kemalizm’in sol yorumları, halk oyuyla seçilecek olan temsilcilere duyulan güvensizlik temelinde, temsili demokrasinin Türkiye’nin ilerlemesinde olumlu bir rol oynamaktan çok, geciktirici hatta geriletici bir rol oynayacağını kabul etme eğilimindedirler. Çoğulcu temsili demokrasiyi liberalizm ile özdeşleştiren ve Kemalizm’in liberal de sosyalist de olmayan üçüncü yol ortaya koyduğunu ileri süren Kadro hareketiyle başlatıp, Yön-Devrim dergilerine kadar uzatabileceğimiz bir çizgide, Kemalizm’in sol yorumlarında demokrasi, Cumhuriyet’in örneğin laiklik ilkesiyle ve ilerlemeci-kalkınmacı hedefleriyle çatışacak bir tarzda değerlendirilmiştir” (Köker, 2007: 120)

Ülkede seçimlerin farklı seçenekleri sunan partiler arasında değil, aynı şeyleri farklı şekilde sunan partiler arasında yapılan seçimler olarak yorumladı Yön Hareketi. (Soysal, 1962: 3) Çok partili yaşama olumlu yaklaşılsa da aralarında başta Avcıoğlu olmak üzere derginin genel görüşü ile çelişen yazarlar da vardı. “Aslında Avcıoğlu’nun diğer Yöncülerden ayrıldığı temel nokta ... onun, çok partili rejimle ilgili düşünceleridir. Ona göre, Türkiye’deki çok partili rejim de Atatürk devrimlerine karşı bir cins tepki olarak ortaya çıkmıştır.” (Özdemir, 1986: 226) Yöncüler için demokrasi, bağımsızlık ve kalkınma gibi temel sorunlardan sonra gelen bir sorundur. Hatta ve hatta demokrasi sorununun çözümü ilk iki sorunun çözülmesine de bağlanmıştır. “Bu bağlamda gerçek bir demokrasinin işletilebilmesi için ekonomik ve sosyal anlamda kalıcı bir etkiye sahip iyileştirici reformlar yapmanın vurgulanmasına çalışılmıştır.” (Çiçek, 2016: 158) Burada Yöncülerin alt yapı reformları yapılmadan üst yapı reformlarına girişilmemesi gerektiği yönündeki fikirlerinin Marksist anlayışa da uygun olduğunu görüyoruz. Sosyalizm ve demokrasi arasında da halkçılık bağlamında ortak payda kurmaya çalışmışlardır. “...halkçılık kavramını sosyalizmle ilişkilendirerek anlamlandırmak Yön-Devrim Hareketi’nin mevcut partilerle temel ayırım noktalarından birini oluşturmaktadır...” (Atılğan, 2008: 120) Altun ise şunu söyler:

“Yöncü düşünceye göre gerçek demokrasinin oluşturulması için sosyalist düşüncenin yayılması ve örgütlenmesi gerekmektedir. Dergide genel olarak hümanist bir perspektiften yapılan yorumlarda sosyalizmin insana verdiği değer ve demokrasi arasında analogiler kurularak demokrasi konusu tartışılmaktadır” (2004: 568)

Şahin Alpay ise gerçek demokratların Yön’cüler oldukları konusunda fikir

belirtir:

“Bugün, hiç şüphe yok ki, Avcıoğlu'nun Sol-Kemalist çizgisi, gerek oportünistlerin, gerekse sağ Kemalistlerin soyut bir halk hayranlığına, popülizme dayanan gerici parlamentarizminden çok daha demoktrattır. Avcıoğlu, bütün bu kimselerden çok daha demoktrattır. Kim Türkiye'de demokrasinin işbirlikçi kapitalizmin ve feodal kalıntıların tasfiyesiyle ve en geniş siyasi özgürlüklerin toplumun bütün sınıflarına tanınması için mücadeleyle gerçekleştirebileceğini savunuyorsa, gerçek demokrat odur. Yarı-sömürge, yarı-feodal yapının üzerine oturtulmuş parlamentarizme demokrasi gözüyle bakan sosyalist kisvesine bürünmüş oportünistler olsun, sağ Kemalistler olsun, bugünkü tutumlarıyla herhalde gerçek demokratlar değildir. Bugün demokrasiyi Türkiye'de sadece ve sadece proleter devrimcileri ve sol-Kemalist küçük-burjuva devrimcileri temsil ediyorlar.” (Alpay, 2013: 297)

1965 yılındaki genel seçimlerde Yön'ün sıklıkla eleştirdiği Adalet Partisi'nin aldığı ezici seçim galibiyetinin Yön Hareketi'nde demokrasiye olan ilgiyi azalttığı, sayfalarda çok daha az işlendiği de gözlerden kaçmamaktadır. Yön sayfalarında mevcut demokrasi küçümsenecek, şekli demokrasi diye yaftalanacak ve bağımsızlık, kalkınma gibi konuların arkasına düşecekti.

Milliyetçilik

Yön Hareketi'ndeki milliyetçilik düşüncesini aslında bağımsızlıkla el ele düşünmek gerekmektedir. Zira Yöncüler milliyetçiliğe de ekonomik açıdan yaklaşıyorlar ve her türlü ekonomik bağımsızlığı savunmak, Batı'nın ekonomik ve siyasi baskılarından arınmış olmak fikirlerini savunmayı milliyetçilik olarak tanımlıyorlardı. İlhan Selçuk slogan atmak ve marşlar söylemekle milliyetçi olunmayacağını, bağımsızlık ve ekonomik kalkınmanın milliyetçiliğin ayrılmaz parçaları olduğunu söylüyordu. (Selçuk, 1965: 3) Buna bağlı olarak milliyetçi de iç ve dış kapitalizmin karşısında duran insan olmaktaydı. (Avcıoğlu, 1964: 3) Mevcut demokrasi ile dalga geçip kendi önerdiklerinin başına “gerçek” ibaresi getirdikleri gibi, milliyetçiliğin başına da gerçek ibaresi ekleyip bir tanım yapmaktaydılar.

“Bu durumda Yön yazarlarına göre, milliyetçiliğin ilk ve vazgeçilmez şartı tam bağımsızlık olmalıdır. Bu ise, Avcıoğlu'na göre sosyal devrim yolundan geçmektedir. Böylece milliyetçilik sosyal potada eriyerek gerçek milliyetçilik haline gelecektir.” (Özdemir, 1986: 134)

Çiçek, Yöncülerin Türkiye'nin sömürü altında bir ülke olduğuna ve bu sebeple milliyetçiliğin tam bağımsızlığı savunan antiemperyalist bir yapısı olmasına gerektiğine dikkat çektiklerini ileri sürer. (2016: 102) Yine Çiçek'e göre Yöncüler milliyetçiliğin faşizme kaymasından da oldukça rahatsızdı ve gerçek milliyetçiliğin ırkçılık ve faşizmle bağdaşmayacağını ısrarla vurgulamışlardı. (2016: 107) İlhan Selçuk “milliyetçilik bayrağı faşist cephede anlamsız bir bez parçası gibi sallanmaktadır. Kısa zamanda yalnızca sopası kalacaktır ellerinde.”

diyerek Yöncülerin milliyetçilikle faşizmi ayırma konusuna verdikleri ehemmiyeti gözler önüne sermiştir. (Selçuk, 1966: 5) Sosyalizm ile milliyetçilik bağdaşmaz diyenlere inat gerçek milliyetçilerin sosyalistler olduklarını; hatta kapitalizmin toplumu sınıflara ayırması sebebiyle asıl bölücünün kapitalizm ve emperyalizm destekçileri olduklarını belirttiler. Avcıoğlu milliyetçilik konusunda iddialı konuşmaktan da geri durmaz: “Milliyetçilik babında, sosyalistlere toz kondurabilecek fazla sayıda babayiğit mevcut olmasa gerektir.” (Avcıoğlu, 1962: 3)

Gerçek milliyetçilerin kendileri olduklarını iddia ettikleri gibi milliyetçi olarak bilinenleri de ağır dille eleştirmişlerdir:

“..çık ar peşindeki bazı insanlar milliyetçilik kavramının kafalardaki etkisinden medet ummaktadır. Milliyetçiliği ticaret metaı veya gevezelik konusu haline getiren bu fikirsiz kalabalığın başvurduğu metod malumdur. Karşlarına dikilen gerçek milliyetçileri, komünistlik damgası yapıştirarak susturmak, değışmeyen metoddur. Sosyal adalet isteyen vatanseverler komünisttir...Köyün hızla uyanmasını ve istihsal gücünün artmasını sağlamak maksadıyla Köy Enstitülerini savunanlar komünisttir. ...İnsanca yaşama savaşı yapan işçiler ve sendika liderleri komünisttir. Her türlü istismara karşı dikilen vicdan sahipleri komünisttir...” (Avcıoğlu, 1962: 3)

Tarihsel olaylardan da kendilerine milliyetçi dayanak bulma çabası gözlenir Yön Dergisi’nde. Ziya Gökalp, Namık Kemal gibi isimler Osmanlı sosyalistleri olarak tanıtılmış, milli mücadelenin fitili ateşleyen Hasan Tahsin sosyalist olduğu için milliyetçi, milliyetçi olduğu için sosyalist olduğu şeklinde aktarılmıştır. Milliyetçi, antiemperyalist ve solcu Mustafa Kemal imgesi de yine Yön’ün icadı idi. (Atılğan, 2009: 16-17)

Milliyetçiliklerini kanıtlamaya çalışan Yön’cüler yazılarında ırkçılık ve Turancılık’a karşı da mücadele vermişlerdir. (Aykol, 2010: 220)

Yön Hareketi’nin siyasal partilerle ilişkisine geçmeden önce dönemin bir başka etkili dergisi Forum ile ilişkisine ve farklarına değinmekte fayda görmekteyiz. 61 Anayasası’na özellikle etkisi olduğu düşünülen Forum Dergisi o dönemler entelektüel tartışmaların döndüğü temel organ idi. Henüz Yön’ü çıkarmayan Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk gibi isimler o dönem Akis, Ulus, Dolmuş gibi dergilerde aktiftiler. Yön gibi bir muhalefet dergisi olsa da Forum ile Yön arasında farklar vardı. Atılğan şöyle açıklar bu farkları:

“Biri siyasal rejim sorunlarına odaklanmıştı, öteki iktisadi düzene; biri ülkenin içinde bulunduğu buhranın Batı tipi bir demokrasinin yerleşmemiş olmasından kaynaklandığını vurguluyordu, öteki siyasi buhranın iktisadi buhranın bir neticesi olduğunu; biri Kemalizm’in tam bir uygulamasının Batılı anlamda demokratik rejimi yerleştireceğini ve sosyalizme kapıları kapayacağını iddia ediyordu, öteki, henüz açıkça ifade edemese bile, Kemalizm’in tam bir uygulamasının sosyalizme açılışın imkanı olduğunu.

Kısaca; biri siyasi liberalizm peşindeydi, öteki düzen değişikliğinin.”
(Atılğan, 2007: 598)

Bugünden tarihe baktığımızda, Yön Dergisi'nin bıraktığı izin Forum'un bıraktığı izden daha büyük olduğunu görmekteyiz.

AVCIOĞLU VE ORTA ASYA TÜRKLERİ

Avcıoğlu'nun Orta Asya Türkleri'ni oldukça detaylı şekilde incelediği kitaplarında Türklerle ilgili ufak detaylardan genel bilgilere kadar pek çok bilgiye erişmekteyiz. Türkler ile ilgili detaylı bilgilerden önce “Türk” isminin kökenini araştırır Avcıoğlu. Öncelikle Türk adının önceden Türük olarak iki heceli olarak Orhun Yazıtları'nda yer aldığını belirtir. Ne var ki pek çok Moğol ve Türk boyunun “Tatar” adının bozkırdaki ününden dolayı Tatar adını kullandığını da ekler (Avcıoğlu, 2006a: 288-289).

Türk kelimesinin anlamıyla ilgili olarak ise çeşitli görüşler olduğunu belirtir. Miğfer, güç, terk edilmiş, töreli, olgun gibi anlamlara geldiğini dile getirir (Avcıoğlu, 2006a: 295). Bununla beraber Turan, İslam kaynaklarında Çin ve Türklerin ülkesi olarak geçerken, Osmanlı'da da Türk kaba, köylü, akılsız gibi anlamlar içerir. Türkçülük akımıyla beraber Cenevizlilerden gelen türkiye kelimesi değer kazandı ve Fransızcadan gelen Türkiye kelimesi yeni ülkenin ismi oldu (Avcıoğlu, 2006a: 296-297). Cumhuriyetle beraber Türklerin tarihine yönelik artan çalışmalarla beraber t r ve k harflerinin geçtiği neredeyse her alanda Türk ulusunun keşfine çalışılır (Avcıoğlu, 2006a: 286).

Bununla birlikte Türklerin kökeninde 20 kabile olduğunu belirtir Avcıoğlu Kaşgarlı Mahmut'a dayandığı bilgilerde. Bu kabilelerin 10 tanesi büyüktür. Bunlar Peçenek, Kıpçak, Oğuz, Kimek, Başkurt, Basmlı, Kay, Yabaku, Tatar ve Kırgız. Ardından gelen 10 kabile ise şöyledir: Çiğil, Tuhsi, Yağma, İğrak, Çaruk, Cumul, Uygur, Tangut; Kıtay ve Tavgaç kabileleridir (Avcıoğlu; 2006b: 1362).

Ekonomi

Avcıoğlu'na göre Eski Türkler hayvancılığa ağırlık vermiştir. Tarıma uygun alan oldukça düşüktür; iklim kışın eksi 17 ve 51 arasındadır, kurak yerler çöle dönüşür (Avcıoğlu, 2006a: 320). Bozkırdaki uygun alanlarda tarım da yapan Türkler, Çin'den gerekli ürünleri savaşla ya da ticaretle alabildiklerini görünce hayvancılık ve avcılığa ağırlık verirler (Avcıoğlu, 2006a: 218-219). Tüm topluluk üyelerinin katılımıyla gerçekleşen bu etkinliklerde yetenekli ve çok et toplayabilen üyelerle, yeteneği az olanlar arasında dengesizlik olmasın diye, özel birikim yasaktır ve bunu törenlerde armağan alıp verme, şölenler düzenleme gibi toplumsal olaylarla dengelerler. Hatta Avcıoğlu, Dede Korkut hikayelerinde bu geleneğe uymayan bir kağanın sebep olduğu savaşlardan bahsedildiğini hatırlatır. Bu gelenek, gereği kalmamasına rağmen yüzyıllarca da devam etmiştir. Bu tarz göçebe yaşam tarzı, savaşta da üstünlük sağlamıştır Türklere (Avcıoğlu, 2006a: 339).

Toprak, çayırlar, hayvanlar topluluğun ortak mallarıdır. Artı ürün yaratılmadığı için de sınıflar ortaya çıkmamıştır. Toplum lideri konumundaki başkan ise eşitler arasında yetkisiz bir başkandır. Sınıfların olmadığı bu aşama Avcıoğlu tarafından “ilkel ve kendiliğinden bir demokrasi” olarak nitelendirilir (Avcıoğlu, 2006a: 221).

Akrabalık da ekonomik ilişkilerde önemlidir. Özellikle Kazak Türklerinde akraba yağmalama hakkı mevcuttur. Olası bir ceza ödeme, kıtlık ve benzeri durumda oğul, akrabaların mallarını yağmalayabilir ve buna itiraz edilemez. Üç kez bunu yapmak hakkı vardır. Ancak uzak akrabalara en kısa zamanda geri ödeme yapılırken yakın akrabaya geri ödeme zorunluluğu yoktur (Avcıoğlu, 2006a: 242).

Ne var ki, sulu tarım ve nadasın keşfi ile artık ürünler ortaya çıkar, tarım dışı kesimleri de beslemenin yolları bulunur. Bu da sınıfların ortaya çıkmasına neden olur. Avcılıktan çobanlığa geçişte de otlaklar ortak kalsa da, hayvanlar büyük ailelerin mülkiyetine geçince zengin fakir farkı da ortaya çıkar (Avcıoğlu, 2006a: 238). Hatta bu büyük ailelerin lüks tüketimleri zamanla zorunlu tüketim olunca sorunlar ortaya çıkmıştır. Attila İmparatorluğu'nun yıkılışını da bununla açıklar Avcıoğlu (2006a: 329). Servet eşitsizliğinden doğan çatışmalar genelde büyük ailelerin zaferiyle sonuçlanır. Zengin ve güçlü aileler köleleştirme yoluyla, yeni boy ve oymakları kendine katarken, akraba olmayanların da aynı boylarda yer aldığı yeni bir yapı ortaya çıkar. Bozkır aristokrasisi belirir ve boyun başında artık irsi bey soyları olacaktır (Avcıoğlu, 2008: 743).

Kölelik de eski Türklerde görünen bir olguydu. Tarım ve hayvancılık boylarda olmasa da, ileri tarım aşamalarına geçmiş ve çobanlık yapan boyların özellikle köle sahibi olduklarını söyler Avcıoğlu (2006a:252).

Boylar arası bu mücadelede asil olmayan boylara kara budun denirken, asil boylar ak budun olarak adlandırılır. Avcıoğlu'na göre Kara budun ile aristokrasi arasındaki sınıf mücadelesi ise oldukça belirleyici olmuştur siyasal birlik hususunda. Özellikle Çin ile ilişkide kolayca uyum sağlayan aristokrasi, geleneklere daha bağlı olan kara budunun tepkisini çekmiştir ve aralarındaki sınıf mücadelesi kaganın kara budunu destekleyip siyasal birliği kurmasıyla sonuçlanmıştır (Avcıoğlu, 2008: 766). Özellikle Moğol devletinin kara budun ile aristokrasi arasındaki sınıf çatışmasından doğduğunu, bu durumun bile sınıf savaşı artmadan güçlü bir devletin kurulamadığını gösterdiğini vurgular Avcıoğlu (2008: 1025).

Vergilendirme ise bir iç karışıklık sebebidir. Bağlı boylar vergileri yüksek bulursa ayaklanırlar. Az vergi alan ya da almayan kaganlar popüler olurlar (Avcıoğlu, 2008: 763).

Tarımda aletlerin yapımı zanaatı ve demirciliği geliştirir. Daha da önemlisi artı ürünü dağıtmak için “devlet” denen yapı ortaya çıkar. Bireylerin yapacağı büyük çaplı işleri artık ürün karşılığında devlet üstlenir ve doğu despotizmi ya da Asyagil Üretim Tarzı ortaya çıkar.

Bununla birlikte Avcıoğlu Asyagil Üretim Tarzı taraftarlarının durgunluk kuramını tarımcı köyler için olmasa da bozkır toplulukları için doğru bulmaktadır (Avcıoğlu, 2006a: 333).

Aile Yapısı ve Kadının Yeri

Avcıoğlu'nun kadının toplumdaki yeri ve cinsellik konusundaki fikirleri oldukça iddialdır. Boylar halinde yaşayan Türklere tam cinsel özgürlük olduğunu öne sürer. Herkes, herkesin karısı ve herkes, herkesin kocasıdır. Toplu aşk törenleri Orta Asya kaynaklarında mevcuttur. Ancak zamanla önce kuşaklar arası ilişki yasaklanır; ardından da kardeşler arasında evlilikler. Hazarlar ve Akhunlarda bu tarz evlilikler görülür (Avcıoğlu, 2006a: 228). Babanın kimliği bilinmediğinden soy anne soyu üzerinden yürür, ata-ana durumu vardır ki buna Engels gen=soy demektedir (Avcıoğlu, 2006a: 228). Yani koca döl sağlamakla yükümlü bir yabancısıdır. Kardeşlerin ortak karıları vardır; ki eğer bir erkek, kardeş sahibi değilse karısı başında bir boynuz taşır. Boynuz sayısı kardeş sayısı ile doğru orantılıdır. Döl alma geleneği de –yabancılardan bilinçli olarak hamile kalmak- Karluklarda, Uygurlarda, Taptuklu Türk şeyhlerinde, Kırgızlarda görülür; hatta Dede Korkut hikayelerine de konu olmuştur (Avcıoğlu, 2006a: 229). Döl almak ve cinsel konukseverlik akrabalığın çokluğunun güç göstergesi olmasından ötürü de hoş görülür (Avcıoğlu, 2006a: 243).

Evlilik bağına geçilse de erkeklerde poligami mevcutken kadından sadakat beklenir. Bu da kadını az bulunan ama aranan bir konuma düşürür. Kadın satın alma ve kaçırmalar başlar (Avcıoğlu, 2006a: 230). Çok karılılık ve üvey anne ya da ölen amca- abi eşleriyle evlenmek de soyu çoğaltma kaygısıyla uygulanan geleneklerdir (Avcıoğlu, 2006a: 244). Avcıoğlu Engels'e atıf yaparak kadın cinsiyetinin mağlubiyetini hayvancılığın gelişmesi ve erkeğin ekonomik olarak güçlenmesi sonucu, soyun erkek tarafından yürütülmesiyle başladığını belirtir (2006a: 230). Türk toplumlarında ise yazılı kaynakların erkek egemen dönemden geldiğini belirten Avcıoğlu, yine de Türk toplumunun da kadın egemen yapıdan erkek egemen yapıya geçtiğini belirtir (Avcıoğlu, 2006a: 231). Ancak erkek egemen dönemde kadının kocanın soyundan sayılmadığını ve erkek çocuk vermesi durumunda soya kabul edilip söz sahibi olduğunu belirtir. Kadın erkeğe eşit olmaktan uzaktır (Avcıoğlu, 2006a: 232).

Göktürklerde bir erkeğin başka soydan birinin gözünü çıkarması durumunda o soydan bir bekar kız gözü çıkan erkeğe verilir; kız yoksa da karının çeyizi verilir. Bu durumu Avcıoğlu bekar kadının mal statüsünde olduğu, evli kadının da çeyizine bile sahip çıkamayacak konumda olduğu şeklinde yorumlar (Avcıoğlu, 2006a: 232).

İdari Yapı

Eski Türklere soy, kemik deyiimiyle belirlenir, yani aynı kemikten inenler soydaşlardır. Uruğ, alt soy, oymak, aşiret, boy, oba gibi yapılanmaların farklı kişiler tarafından farklı kullanıldığını belirten Avcıoğlu soy, oba, budun ve boy

kelimelerini kullanarak daha basit bir sınıflandırmaya gitmiştir. Boy, soylardan kurulu belli bir adı, damgası ve savaş çığılığı olan akrabalık birimi iken, oba boyun içindeki daha ufak bir bölümdür. Soyla eş anlamlı kullanılabilir. Boyların birliğine ise budun der. Bir tür göçebe boylar birliği olan ve başında Kagan bulunan en büyük siyasal örgütlenme ise ildir (Avcıoğlu, 2006a: 235). Siyasal açıdan örgütlenmiş buduna denir il. İlli budunun başındaki kişiye Kagan denir (Avcıoğlu, 2008: 744). Kagan aile mallarını serbestçe kullanma hakkına sahip değildir ve ölünce yerine ailenin saygın kişisi geçer (Avcıoğlu, 2008: 749). Kagan boyların bir kısmını kendi yönetir, kalanını ise ailenin diğer erkekleri arasında paylaşırır (Avcıoğlu, 2008: 752). Avcıoğlu bu örgütlenmeleri Engels'in Ailenin Kökeni eserindeki Roma, Yunan ve Germen gens, fartri ve trübulerine benzetir (Avcıoğlu, 2006a: 240). Boylar besin konusunda sıkıntı yaşamamak adına çok büyük olmamalıdır, ancak düşman ve hayvan saldırısına karşı dayanabilmek için de büyük olmalıdır. İşte Türk boyları da bu sebeplerden ötürü barış zamanında ayrı yaşarlarken, savaş, savunma ve sürekle avı gibi nedenlerle bir araya gelirler (Avcıoğlu, 2006a: 236). Bu durum daimî bir asker şefin ortaya çıkmasını engellerken, bozkır koşullarında herkesin çalışmak durumunda olması da aylak bir soylu sınıfın oluşmasının önüne engel koyar. Karar mekanizmasının ortak, yargılamaların herkese açık olması ilkel ve kendiliğinden bir demokrasiye işaret eder (Avcıoğlu, 2006a: 236).

Birlik duygusu o kadar çok ki Orhun Yazıtlarında bile kişilerin değil budunların ölümlerinden bahsedilir. “Az budun orada yok oldu” ya da “İzgil budun öldü” gibi (Avcıoğlu, 2006a: 245). Küçük yaştan çocuklara ataları ve soyları ezberletilir.

Kimi zayıf boylar savaşlar sonucu ya da av yeteneğini kaybetme gibi nedenlerle başka bir boyun boyunduruğuna girebilirler. Bu durum eşitsizliğe sebep olur ve senyör ile vassal arası ilişkiye benzer bir ilişki ortaya çıkarır. Ancak bu duruma Avcıoğlu kölelik demez (Avcıoğlu, 2006a: 249). Bu güçlü boyların eşitsizliğe neden olduğunu belirten Avcıoğlu Oğuzlarda da Kayı, Yazır, Avşar, Beğdili ve Eymir gibi beş büyük boyu sayar ve Yabgunun daima bu beş boydan çıktığını söyler. Hatta Bayındır boyundan olan Uzun Hasan en büyük olma iddiasıyla çıkınca Osmanlılar da Kayı boyundan olduklarını ileri sürmüşlerdir (Avcıoğlu, 2006a: 250). Eski Türklerdeki bu efendi boy- bağlı boy durumu hem sömürüyü ortaya çıkarmış hem de efendi boyun bağlı boya akraba gibi muamele etme zorunluluğundan ötürü öz akrabalarıyla ilişkilerinin zayıflamasıyla sonuçlanmıştır.

Bozkırda uzak köşelere dağılan boylar ancak sol ve sağ diye ayrılarak yönetilir. Sol, sağa üstündür zira güneşi kutsayan Türklerde, yüz güneye çevrilince güneş soldan doğmaktadır (Avcıoğlu, 2006a: 438). Burada önemli nokta sol ve sağ diye ayrılanın arazi değil boy ve budunlar olmasıdır. Feodal bir bölünme değildir mevzubahis (Avcıoğlu, 2006a: 263). Aynı şekilde savaşlarda toprağını ele geçirdim yerine budununu ele geçirdim denmektedir. İlini ele geçirdim demek ise

kaganlığına son verdim demektir. Bozkırda bir boy ve budun konfederasyonun yıkılıp, güçlü bir başka boy etrafında yeni bir konfederasyon kurulması bozkırın değişmez yasasıdır (Avcıoğlu, 2006a: 456).

Güçlü aileler bu güçlerini zamanla askeri güçle destekleme eğilimine girerler. Yetenekli biri asker şef olur; ki amacı saldırı ve korunma ile birlikte yağma ve birikim sağlamaktır ki bu da ekonomik görevidir asker şefin. Zira Engels'in dediği gibi savaş yalnızca yağma için yapılır ve sürekli bir sanayi kolu durumuna gelir (Avcıoğlu, 2006a: 254). Askeri şefin bu görevi oğluna devretmesi zorunluluk olmasa da zamanla bu görev kardeş ve oğullara geçmeye başlar. Bu da bey ailelerinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanır. (Avcıoğlu, 2006a: 255). Türk toplumunda boylar arası ortaya çıkan bu asalet farkları da iyice belirginleşir, hatta asil olmayan boylara yukarıda belirtildiği gibi "kara budun" denmeye başlanır (Avcıoğlu, 2006a: 261). Hatta bu kara budunlar, asil budunlar karşısında feodal beylerin serflerinden daha kötü durumdadır. Arazileri tamamen beyin tasarrufundadır, bey istediği zaman el koyabilir; hayvanlar da beye aittir, güçlü ve asil bey herhangi bir şekilde daha üstün başka bir boy tarafından cezalandırılırsa cezayı da yine bu kara budun öder. Ayrıca asil bey istemeden onun hizmetinden de çıkamaz. Olağan vergi ve angaryalar dışında hayvanlarla ödeme de yapmak durumundadır ve asil beyin kendisinin koyduğu kanunlarca yargılanırlar (Avcıoğlu, 2006a: 263). Kagan'a itaat çeşitli yazıtlarda övülürken, itaatsizlik edip dört bir yana dağılanların ise perişan olacağı özellikle vurgulanır (Avcıoğlu, 2008: 749).

Tüm bu veriler sonucunda Avcıoğlu Asya bozkırlarında sınıfsız bir toplumdan -hatta muhtemelen anaerik bir toplumdan- sınıflı, ataerik bir göçebe feodalizmine geçişin olduğuna kanaat getirmiştir (Avcıoğlu, 2006a: 274). Sulu tarıma geçen bölgelerde Asyagil ya da köleci toplumlar oluşurken, bozkır topluluklarında daha ilkel ve eşitlikçi bir toplum oluştuğu genel kanısına varır Avcıoğlu (2006a: 284).

Din ve İnanışlar

Avcıoğlu en eski yazılı belgelerin bile bozkır insanının zevk ve eğlenceye düşkünlüğünü, içki ve aşka bağlılığını gösterdiğini söyler (Avcıoğlu, 2006a: 343). Zaten öbür dünyada da bozkır yaşamının değişmeden devam edeceğine inanılır (Avcıoğlu, 2006a: 344). O zamanlarda her şeyin bir ruhu olduğuna; hatta birden çok ruhu olduğuna inanılır. Bu sebepten ötürü mesela suyu kirletenler cezalandırılır. İnsan ruhu da daha çok kuş gibi düşünülmüştür. Başlıca insan ruhu ise Kuttur. Ölümünden sonra ruhlar göğe yükselirler; yani ruh ölümsüzdür. Hatta öyle ki bazen atı ve yanında birkaç asker de öldürülür ki; ölen kişinin ruhuna öbür dünyada hizmet etsinler. Bazen hayvanlara da cenaze töreni yapıldığı, mezar taşı dikildiği görülür (Avcıoğlu, 2006a: 349). Zira hayvanlarla insanlar aynı tanrıya inanırlar. Buna da yaşamın birliği görüşü denir (Avcıoğlu, 2006a: 350). Ölüler hayattaymış gibi yayı elinde kılıcı belinde gömülürler (Avcıoğlu, 2008: 572). Ölen kişinin yakınları ölen kişinin çadırının çevresinde 7 kez dönerler (Avcıoğlu, 2008:

591). Savaşta ölmek onurken hastalıktan ölmek ayıptır (Avcıoğlu, 2008: 590).

Tanrı imgesine baktığımızda ise bozkır yaşamına sahip çadırları, atları ve hizmetçileri olan bir imgeyle karşılaşıyoruz. Yıldırım çarpmasının ise bu tanrıların kızgınlığının göstergesi kabul ederler ve hemen akabinde törenler düzenlerler (Avcıoğlu, 2008: 573).

Kurban fenomeni ile de sıkça karşılaşılır eski Türklerde. Bir nesne veya canlı ile denk geldiklerinde -kartal görünce dana kesmek gibi-, yılın belli dönemlerinde ya da belli bir istek ve dilek zamanlarında yapılırdı kurban törenleri. En değerli kurbanlar ak boz aygır ve ak boz kısrağı idi (Avcıoğlu, 2006a: 378). Kimi kurban törenleri Kagan tarafından idare edilirdi; ki bu da şaman yerine kaganın dinsel otoritesine verilen önemi gösterir. Sadece tanrılara değil güç taşıdığına inanılan her şeye adanırdı kurbanlar. Kaganın katıldığı büyük kurban törenlerinde çok büyük eğlenceler tertip edilir, kırmızı içilir hatta kadınların da katıldığı ayaktopu oynanırdı (Avcıoğlu, 2008: 592-593).

Türklerin kurt ata efsanesi de Avcıoğlu'na göre Hunların zamanında ortaya çıkmıştır. Farklı anlatılar da olsa ortak nokta dişi kurttan türeme noktasıdır. Kurt zamanla gökle ve kutsallıkla birlikte anılır.

Eski Türklerdeki totem anlayışı konusunda çok farklı görüşler yer alsada Avcıoğlu bu tartışmada bu toplulukları totemci olarak gören görüşten yanadır. "...bozkırdaki Türk boylarını totemci saymamak için hiçbir temel engel bulunmadığını göstermeye yeterlidir." (Avcıoğlu, 2006a: 405). Yine de Avcıoğlu totemciliği bozkır insanının dini kabul etmez ama önemli bir parçası olarak görür. Şamanizm, tengricilik ve totemcilik ve daha başka bir sürü şey eski Türk dininde görebileceğimiz unsurlardır. Avcıoğlu bu inanışların İslam'a geçişle de ortadan kalkmadığını, özellikle Aleviliğin eski Türk inancının İslamlaştırılmış versiyonu olduğunu, Sünni Yörüklerde de eski inançların yaşadığını söyler (Avcıoğlu, 2006a: 407). İslamiyet'le gök tanrı Allah olur, ikincil tanrıların yerini evliyalara alır, kimi ruhsal inançlar ise İslam'da yer alamadıklarından unutulurlar. Ama bazen kültürleri yaşamaya devam eder. Mesela, evin koruyucu ruhunun eşikte yaşadığına inanan eski Türkler, eşığe basmazlardı. Günümüzde ise evin koruyucu ruhuna inanılmasada eşığe basmama geleneği devam eder (Avcıoğlu, 2006a: 407).

Bu inanışların çoğu şaman inancına sahip Kuzey kuşağı Türklerine uygun inanışlar, Güney Kuşağı Türkleri Budizm, Hristiyanlık ve İslam gibi dinlere yayılma alanı olmuşlardır. Hatta bozkıra İslam'ı getiren ve yayanın Aleviler olduğunu ileri sürer Avcıoğlu (2006b: 1399). İslam'ı getiren abdalların çoğunun alevi olduğunu belirtir. Türklerin İslamiyeti seçmesinin nedenini ise Müslüman kesimlerle Türkler arasında gelişen ticareti ve İslam misyonerlerin propagandalarına bağlar.

SONUÇ

Türkiye soluna katkısı yadsınamaz olan Doğan Avcıoğlu, sıklıkla gündem olan fikirleri ile bir döneme damga vurdu. Teorileri ve yazıları sıkça eleştirildi ama bolca da taraftar buldu. Ne var ki, Osmanlı ve Erken Cumhuriyet ile ilgili fikirleri bolca irdelenmiş olan Avcıoğlu'nun Eski Türklere yönelik fikirleri belki de Yön Hareketi'nin etkisini kaybettiği döneme denk gelmesi sebebiyle fazla irdelenmedi. Oysa Avcıoğlu kimi noktalarda iddialı görüşler ileri sürdü Eski Türkler ile alakalı.

Avcıoğlu'na göre ileri tarıma geçmeden önce Orta Asya bozkırlarında ana erkil ve kendiliğinden demokrasi ile hayatlarını devam ettirmekte idi Türkler. Üretim araçları ortaktı. Ne var ki sulu tarıma geçiş durumu değiştirdi. Kölelik ortaya çıktı, verimli yerlerdeki boylar ön plana çıkmaya başladı, ortak olan üretim araçlarının bir kısmı özel mülkiyete geçti. Artı ürün ortaya çıktığı, bununla beraber ak budun denen soyların ön plana gelmesiyle askeri demokrasi denen aşama başladı. Asker şef, toplumun güvenliğini sağladığı gibi ekonomik açıdan da sorumlu idi. üretim ilişkilerindeki değişim, kadının toplumdaki konumunu da olumsuz etkilemiş ve kadın ikinci plana itildi.

Avcıoğlu, zinde kuvvetlerin temel dayanağı gördüğü asker kanadını aslında Türklerin tarihinde aradı ve buldu. Asker bir şefin, ülkenin hem güvenlik hem de ekonomi konularında söz sahibi olması, Türklerin genetik kodunda olan bir durumdu. Bu asker şef, daha düşük seviyedeki boyları hem koruyor hem de şölen gibi ziyafetler vererek onları aslında besliyor ve sosyal adaleti sağlamaya çalışıyordu. O zaman Avcıoğlu'na göre geri kalmış dönem Türkiye'sinde de bu işlevi asker kesim görebilirdi. Sosyal adalet içinde hızlı bir kalkınmayı sağlamak görevini üstlenebilirdi. Aslında bu görüşünü 1960'larda sıkça dile getiren Avcıoğlu, başarısız darbe sonrası yaptığı araştırmalarda yine aynı sonuca gelmişti. Ülkenin geçmişinde de asker vardı, geleceği de onlar belirleyecekti. Zaten modernleşme tarihi denen fenomen, aslında zinde kuvvetlerin tarihi değil miydi zaten? Bununla birlikte asker şef, kendiliğinden demokrasinin ortadan kalktığı bir durumda ve belli bir soylulaşmanın ortaya çıktığı durumlarda meydana çıkmamış mıydı? O zaman Avcıoğlu'nun demokrasiyi göz ardı eden davranışı ile birlikte peşinde koştuğu burjuva devrimi Türklerin Tarihinde yer alan olgulardı.

Başarısız darbe girişimi sonucu, hatasını bulmak için geriye dönen Avcıoğlu, aslında kendi makro tarih tezinin sağlamasını yapmıştı. Türklerin tarihinde askerin rolünü aslında aramıştı. Bulduğu sonuçlar onun yeni bir teori ile çıkmasına yetmeyecekti. Orta Asya'da da, demokrasinin ortadan kalkması ile asker yükselişe geçiyor ve inisiyatifi ele alıyordu. Doğan Avcıoğlu kendi açısından aslında doğru okumuştur belki de olayları. Başarısızlığa giden yolun nedeni belki de tarihte değil, kişi unsurunu geri plana atmasında yatıyordu. Faruk Gürler'in tereddütü tüm o planları yerle bir etmişti.

KAYNAKÇA

Alpay, Ş. (2013). Türkiye'nin düzeni üzerine. E. A. Türkmen (Der.) *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1 20'lerden 70'lere Seçme Metinler: İçinde* 281-335. İstanbul: Dipnot Yayınları.

Altun, F. (2004). Kemalist bir modernleşme yorumu olarak Yön Dergisi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2(1): 551-575.

Atılğan, G. (2002a). Yön'ünü ararken yolunu yitirmek. *Praksis*, (6): 119-151.

Atılğan, G. (2002b). Karpiç'te kandırılan ihtilalci. *Praksis*, (5): 257-275.

Atılğan, G. (2007). Yön devrim hareketi. T. Bora, & M. Gültekingil (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol İçinde* 597-661. İstanbul: İletişim Yayınları.

Atılğan, G. (2008). *Yön-devrim hareketi*. İstanbul: Yordam Kitap.

Atılğan, G. (2009). Sosyalist milliyetçilik söylemi: (Türkiye 1961-1968): Temeller, Ayrılıklar. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 64(3): 1-26.

Avcıoğlu, D. (1962, Ocak 10). Yapıcı milliyetçilik. *Yön*, (4): 3.

Avcıoğlu, D. (1963, Nisan 10). Tepesi üstü duran ağaç. *Yön*, (68): 2-3.

Avcıoğlu, D. (1964, Eylül 25). Milliyetçilere sesleniş. *Yön*, (78): 3.

Avcıoğlu, D. (1976). *Türkiye'nin düzeni dün-bugün-yarın (Cilt 1)*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Avcıoğlu, D. (2006a). *Türklerin tarihi 1*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Avcıoğlu, D. (2006b). *Türklerin tarihi 3*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Avcıoğlu, D. (2008). *Türklerin tarihi 2*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Aykol, H. (2010). *Türkiye'de sol örgütler: Bölüne bölüne büyümek*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Balta, E. (2002). Türkiye solunda milliyetçilik: Üç kaynak üç dönemeç. *Praksis* (6): 153-174.

Belli, M. (1966). Sosyalizmde metod meselesi. *Yön*, (152): 12.

Belli, M. (1970). *Milli demokratik devrim*. Ankara: Aydınlık Yayınları.

Berkes, N. (1966, Ekim 21). Az gelişmişliğin tarihsel nedenleri: V – Doğu toplumlarının yapıları ve bu yapıların bozuluşu. *Yön*, (186): 8-9.

Bora, T. (2017). *Cereyanlar Türkiye'de siyasi ideolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çarık, Ş. (2016). *Türkiye solunun kısa tarihi denizlerin yolu*. İstanbul: Asi Kitap.

Çiçek, A. C. (2016). *Türk siyasal yaşamında Yön Dergisi: Milliyetçilik Bayrağını Sosyalistler Taşır*. Ankara: Tezkire Yayınları.

Eroğul, C., Ertuğrul, İ., Esen, S., Sağlam, F., & Sevinç, M. (2009). *Mümtaz Soysal'a armağan*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

Ersan, V. (2013). *1970'lerde Türkiye solu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Köker, L. (2007). Kemalizm ve 21. yüzyıl Türkiye demokrasisi. M. Alkan, T. Bora, & M. Koraltürk (Der), *Mete Tunçay'a Armağan* içinde 115-133. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özdemir, H. (1986). *Kalkınmada bir strateji arayışı: Yön hareketi*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Sełçuk, İ. (1965, Ocak 29). Milliyetçiliđin temelleri. *Yön*, (96): 3.

Sełçuk, İ. (1966, Temmuz 22). Çifte teminat varken. *Yön*, (173): 5.

Soysal, M. (1962, Temmuz 11). Demokrasi anlayışımız. *Yön*, (30): 3.

Şener, M. (2015). *Türkiye solunda üç tarz-ı siyaset*. İstanbul: Yordam Kitap.